

Рекли сте да ћете се вратити само у демократску Албанију. Албанска демократија је испунила Ваша очекивања? [1](#)

Када сам отишао, моја једина брига је била промена режима. И то је сада учињено. Нисам мислио на детаље, већ само на то да диктатура мора да падне. Сада видим да има много ствари које треба усмерити.

Демократија је компликованија него што сте мислили?

Да, јер када је нема, човек само мисли да је постигне. Сада смо сви видели да је то само почетак приче.

Кажете да је интелектуалац и касније председник Фаноли, био прерани луксуз за Албанију. Да ли је такође рано да видимо Кадареа у политици? Може ли да се остане по страни када у твом граду воде има само неколико сати на дан?

Ја сам писац. Албанском народу је јако потребна књижевност. Ако тражи политичаре, може да их нађе на стотине у Тирани. Није тако лако наћи писце. Зато мислим да је тужно покушавати да писци замене политичаре. Мале земље као Албанија, имају очајничку потребу за сопственом културом. Дакле, како добро знам да стварам културу, мислим да је то довољно. Али, у малим земљама, људи од интелектуалаца очекују немогуће ствари и то је нека врста мистификације.

Виде у писцу такође и моралног лидера?

Морални лидер? Имају моје књиге, нека их читају. Нека их користе. Шта више могу да урадим? Да средим војску, да правим путеве, зграде? То није моја професија. То не знам да радим. Литература није луксуз. То је нешто јако корисно. То ја храна за дух, а људима је такође потребна и таква храна.

Албанци данас не могу да купе ни друге прозаичније намирнице.

За то не знам решење. Али апсолутно је потребно да људи и даље читају или ће доћи до катастрофе. Мислим да у целом свету постоји морална криза, једна велика празнина. Дошло је од страшних напада светског медиокритетства на високу културу. То говорим, јер то познајем пошто живим у Паризу. Ако одеш у књижаре, три четвртине излога је заузето тв водитељима, топ моделима, политичарима и бизнисменима, што оставља редукован простор за високу културу.

Написали сте да је албанска нација рођена на Косову; Срби кажу исто. Зар није тачно да је више народа рођено у тој славној бици?

Да, истина је. Али проблем је у томе чија је кућа. Кућа припада ономе ко у њој станује. Сада, како је Србима однедавно дошло да говоре о историји, онда говоримо о читавој историји. Срби су фалсификовали историју. А ствари су веома једноставне: Албанци су ту већ хиљадама година. Срби су дошли много векова касније. Ко је ту пре становао? Та земља није била празна. Природно, то је једино могла да буде иста популација као и овде, јер Косово је природни географски наставак Албаније, то је иста земља. Како може да се мисли да је половина те земље била настањена, а друга половина празна. То је идиотски. С друге стране, битка на Косову је била борба свих народа на Балкану, то стоји у историјским књигама, знамо чак и имена принчева и команданата коју су у њој учествовали. Али, Срби су избрисали све остале.

Зар исти аргумент не употребљавају Грци и зар део Албаније није настанен Грцима?

На првом месту њихов број је данас јако смањен. Можете да идете на југ, да посетите села и да видите где је грчко село, а где је албанско, јер Албанија никада није водила политику асимилације, никада није покушала да уништи етничку композицију у овој зони, то су етнички чиста села већ вековима. Да су то Албанци хтели, могли су да населе албанско становништво. Дакле, сви знају где су грчка села, према унутрашњости, јер чак нису ни на граници. Албанци би могли да кажу исто, сетите се да је Али Паша Тепедин (19. век), владао половином Грчке и половином Албаније, а био је Албанац.

Наспрам тога, Косово је огроман регион са хомогеном популацијом и не може се поредити са тим грчким селима. Чак и тако, је се сасвим слажем да Грци треба да имају сва права која гарантује Међународна карта, своје школе, своју културу, у свом максималном изразу. Грци кажу да су били прогањани због вере, али вера је била забрањена у целој Албанији, муслимани, католици, православци и била је то несрећа не само за Грке, већ за све Албанце.

Наспрам тога, у Грчкој данас нема Албанаца...

Грчка је једноставно претворила у Грке све Албанце или их је протерала. Ако одете у Грчку и проњушкате мало, видећете албанске трагове на све стране; нема их сто хиљада, већ има око два милиона Албанаца. То не кажем ја, то ми је рекао велики грчки писац Васили Василикос који живи у Паризу, јер иначе у то не бих веровао. Једног дана сам му рекао да у Грчкој има много Албанаца, на шта ме је зауставио и питао: Исмаиле, шта мислиш, колико Грка албанског порекла има? Одговорио сам: неколико стотина хиљада, а он ме је прекинуо и рекао два милиона, то је много, али никада није било никаквих проблема. Али, манипулација која се данас чини са тим грчким селима на југу, јако је тужна.

Много поштујем грчку културу, нико не може да каже да сам анти грчки настројен, писао сам о грчкој култури са истим поштовањем као и о својој, чак и више од тога. Моја књига *Есхил* је позната и објављена је у Грчкој. Мислим да би Грчка и Албанија требало да буду природни савезници, то су два најстарија народа на Балкану, и нема ни једног разлога, осим политичких шпекулација, да имају неспоразума.

Зар Грчка није болесна од национализма?

То се јавило одједном, пре је било другачије. Зашто је Грчка имала добре односе са Албанијом за време комунистичког режима? Од када је Албанија ушла у демократију, Грчка је почела да ствара проблеме. Албанија је очекивала од Грчке разумевање, сада смо из исте европске породице. Зашто одједном то непријатељство? Мислим да је то непоштено. Грчка би требало да се радује томе што је Албанија слободна. Али је супротно, не знам да ли је то напад зависти, као онај комшија коме смета што ти иде добро и што си купио боља кола, а у добрим сте односима само када теби иде лоше.

У Леденој свадби сте описали брак између различитих балканских народа, а расплет није баш оптимистички. Зар ти народи пре свадбе, не би требало да науче да се толеришу?

Да, толеранција је заувек, док брак то понекад није.

Посетио сам планину Рафш пошто сам прочитао *Сломљени април* и ти људи који тамо живе, јесу ли богатство Европе или нена срмота?

Богатство је само кад један другачији и необичан живот уђе у књижевност, та чудна сублимација части и смрти, не само фолклорна, већ као људске вредности. Основа тог старог кодекса «Канун» албанских навика јесте да морал мора да буде изнад политика и државне управе, изнад правде, судија и то је нешто јако изнад и то је добро. Али, не верујем да остатак Европе то може да разуме, човечанство је отишло јако далеко у свом заборау сваког морала.

Да ли је то посебност албанских планина или је опште понашање европских народа од пре седам векова, када настаје канон Леке Дукађинија?

То је светско богатство, то су старе балканске навике. У мојој књизи *Есхил*, држим да добро могу да се објасне класичне грчке трагедије са Канон навика, јер оне су тада постојале и због историјских и географских разлога су једино преживеле дуже време. Дrame Есхила или Агамемнона, објашњавају механизам освете који још живи у Албанији, то је иста машина која исто функционише.

Писао сам о том односу и био бих јако срећан када би Грци били способни да прихвате то објашњење за које мислим да је ново. Доказао сам да у класичним трагедијама постоји исто деловање, које, ако се у Грчкој изгубило, још увек постоји у Албанији, јер мора да је то био кодекс општег понашања свих европских народа. Налазимо сличне трагове у неким изолованим селима Шпаније, на Сицилији, Сардинији, на Корзики; био сам тамо пре неколико година и био сам примљен као корзикански писац, тамо ме јако читају, посебно *Сломљени април*, који је тамо као национална књига.

Енвер Хоџа је био љубоморан на Вашу литературу и такође је себе сматрао великим писцем. Каква су Ваша сећања на албанског диктатора?

Видео сам га само једном у животу и био је типичан диктатор без принципа. Његов једини принцип је био да остане на власти. Није био ни комуниста, ни фашиста, био је универзални диктатор. Био је јако интелигентан човек, дакле, јако опасан. Имао је еkleктичну културу, западно образовање и манире, што је све преварило. Није личио на „источне“ руководиоце и то је навело Запад да прихвати идеју да се ради о неком са другачијим стилем, што није била истина.

Као писац је био просечан и да будемо поштени, знао је да пише ситуације, али то је јако мало за писца. Знао је да сакупи утиске, да им да боју, интересантна су његова сећања из младости у Француској, његови сусрети са комунистичким вођама. Али, његове књиге немају вредност због прејаког набоја политизације. Био сам већ познат писац, а он је хтео да ода утисак да воли књижевност, добро ју је познавао, имао је савршен укус, сместа је знао шта има вредност, а шта не. Био је крајње завидан човек и увек је хтео да буде уз писце, јер је знао да ће једног дана бити оптужен због те зависти.

Зато је радио овако: у свом окружењу је покренуо прогон писаца да би после интервенисао и рекао да те ствари не могу да се раде, што ће рећи, да задобије славу бранећи писце. Знао је да створи ту забуну, да он брани књижевност и писце. Његов однос према мени је увек био двострук, као и према свим другим.

Тражио је изолованост на болестан начин?

Знао је да ће пасти ако се Албанија отвори. Знао је да се у комунистичким земљама вође повремено мењају, да су они стари, после Стаљина, сви пали. То није хтео никако. Водио је Албанију ка потпуној изолацији из личних разлога. Није имао принципа, ни комунистичких, ни икаквих других. Зато ја увек замерам Западу што ништа није учинио. Запад је лако могао да превари Хоџу и да спаси Албанију. Било је довољно да уради оно што је урадио са Титом; Тито је био више комуниста од Хоџе, једнако је био диктатор, починио је исте злочине, али Титу је све опроштено. Запад је рекао. Тито је добар тип, нека га са нама. Тито их је пратио у тој игри, отворио је мало југословенске границе, изменио би три ствари по укусу Запада и успевао да остане на власти. Хоџа би урадио

исто. Могао је да буде исламиста, капиталиста или про-американец. Мислим да је прекинуо са совјетским блоком само да би остао на власти.

Највећи писци које је дао Балкан су Андрић, Казанцакис и Кадаре, двојица првих и мају Нобела, а Ви?

Иако не мислим на то, сви око мене мисле на то, да сам кандидат, да ћу добити (или не) ту награду и то већ годинама. Био сам кандидат много пута, не могу да кажем да нисам мислио на то, али мислим да се претерало у тој бризи око Нобела. То је велика награда, али за писца постоје важније ствари. Ипак, мој случај је посебан. Мислим да би једна таква награда била кориснија за моју земљу него за мене, јер моја каријера је већ створена. У овом тренутку, албанска култура има снажну потребу за самопотврђивањем. Чак би имала велику улогу док је Албанија била диктатура. Али, тада Албанија никога није занимала. У то време, додељене су неке заиста не много бриљантне награде. Данас би то било једино због актуелних проблема на Балкану, због албанске културе и албанског језика.

Иво Андрић је био Хрват из Босне који је завршио као Србин и који је у том процесу написао неке анти-албанске памфлете. Комунистичка преврзија може да погоди чак и велике писце?

Не може да се каже да су криви режими ако писци праве глупости. У комунизму неко може да буде забрањен, да има проблема, али у књижевности то није опростиво. Никакав осредњи напис не може да се оправда тиме да га је режим учинио осредњим. Не кажем да је Андрић био осредњи, већ кажем да је то урадио свесно, због конформизма, да се допадне и за мене је то несхватљиво, јер постоји контрадикторност са његовом литературом која је апсолутно фантастична.

Да ли Ви жалите због неког свог написа из времена диктатуре?

Не, никако. Никада ми није било потребно да урадим тако нешто. Мој случај је веома једноставан, рођен сам у диктатури и читаво моје дело је зачето овде, преведено и пренето по читавом свету. Немам два паралелна дела. Ако је слободан свет ценио те књиге, превео их и још их објављује, то говори да је то једно нормално дело, не кажем ни

У ненормалној земљи, створио сам нормално дело

Пише: Исмаил Кадаре
уторак, 30 јун 2009 17:42

велико ни мало, већ нормално. У једној ненормалној земљи, створио сам нормално дело. Мислим да је то прилично за једног писца, да буде способан да се не зарази комунизмом. Данас је тај режим пао, а моје књиге су и даље ту.

Да, користио сам неодређене формуле «љубазности» у неким говорима, на некој уводној страници и то нисам изменио у својим књигама. Јер, у комунистичком друштву, сви су их идентификовали као готове фразе љубазности, као када ви пожелите добар дан пријатељу или када напишете: „Поштовани пријатељу“ – неке кога уопште не цените. Никада нисам био адвокат Албаније и режима у иностранству. Дао сам стотине интервјуа у иностранству док је Албанија била комунистичка. Никада нећете наћи ни једну реченицу у којој кажем да је у Албанији било све у реду. Говорио сам о албанској култури. И када је долазило најделикатније питање, «да ли се осећате слободним», одговарао сам: појам слободе код нас је сасвим другачији од вашег. Мислим да је то било сасвим јасно: признати да је слобода у твојој земљи нешто другачије. Сви су схватили да не могу да говорим, знали су да се у Албанији не иде у затвор, већ пред стрељачки строј.

С друге стране, био сам најпознатији писац земље и својевремено, половина мојих дела је била забрањена. Људи су то знали, тражили су моје књиге, држали су у кући забрањене књиге Кадареа... На пример, *Палата снова* је била објављена, продата, а онда забрањена. Тако чак и онај читалац који није схватио шта сам ту рекао, чим је сазнао да је књига забрањена, поново ју је читао да види чега ту има. Знали су да се не допадам властима, али да су приморане да ме прихвате. То је било субверзивно.

Рат на Балкану је био као спремљени сценарио. Мислите ли да је Милошевић једини глумац у њему?

Сценарио је био спремљен одавно, од Милошевића и српске војне класе, вероватно уз помоћ кругова из Москве. И није био сакривен, али свету је било свеједно, то није хтео да види.

Демократска традиција Балкана је кратка. Хоћемо ли видети Балкан подељен између Запада и Византије?

То је нека мода која се јавила у Грчкој, нека врста привлачности да се иде према Истоку

Пише: Исмаил Кадаре
уторак, 30 јун 2009 17:42

уместо ка Западу, али не мислим да је то стварна жеља грчког народа, већ је то плод спекулација између партија. Са националним проблемом можете да преварите било кога, најлакше је учинити да се роди национални иредентизам у било којој земљи. То се догађа у Русији. Сви су мислили да је Жириновски лудак, идиот, али понекад најблесавије ствари победе. Ирационалне ствари су најужасније, а ирационално у огромним пропорцијама је јако опасно. Можете добро да се осећате данас, а да за два дана паднете у замку.

Јако добро познајем балканске народе, то су народи са страшном унутрашњом енергијом. Мислим да је захваљујући тој енергији Отоманска империја имала толико успеха. Јако добро је користила ту енергију, ту балканску лудост. Балканци су људи велике интелигенције, веома способни, али на несрећу способни су како за добро, тако и за лоше. Проблем је у томе како ту негативну енергију претворити у позитивну. Никада не треба напустити Балканце, потребно их је подврћи међународној арбитражи, јако далеко су од истине. Овде свако брани своју истину не искључиви начин, а други је друга планета са другом истином: нема никакве логике у балканском менталитету, никаквог приближавања реалности.

Видите, Албанци кажу да у Албанији Грка има 60 хиљада, а Грци да их има 400 хиљада. Чак ни око броја нису способни да се договоре, бројеви могу да се утврде, довољно је два дана за то. Чак ни евидентне ствари нису способни да прихвате. Дакле, неопходан је неко трећи, који дође и каже: ти овде, ти тамо и ваша права су ова и ова.

Али заиста је тужно шта је Запад урадио са правом: у почетку сам мислио да се ради о некој врсти потцењивања Балкана. Разговарао сам са француским официрима и они су ми рекли: нећемо слати нашу децу да гину за балканске народе, због свађе пастира. А видите докле смо стигли. Да је Запад био енергичнији од почетка, све би се много пре завршило. Тако се зло стимулисало до катастрофалног екстрема.

Највише ме је изненадио став Руса, како су се без околишења ставили на страну злочина. Када би Русија заиста схватила истину, мислим да би могла да игра изузетну улогу; и то је обавезна да разуме, јер, у противном, читав свет ће је потценити. Руси се осећају увређеним, јер им нико не тражи савете. Али, са моралне тачке гледишта, мислим да је Русија још увек крива пред човечанством, због свог суровог комунизма који је толико несрећа раширио по свету. Русија мора барем да покаже неко осећање кривице, неко кајање, а не да буде поносна. Наспрам тога, опет је почела да показује зубе. То не може да се толерише и треба рећи: видите, нанели сте превише зла и сада ћете неко време бити мирни или бар, помозите да се Срби смире.

Да би напала Босну, Србија је говорила о опасности од исламског фундаментализма. Грци кажу исто за Албанију. Верујете ли у то, јер потичете из муслиманске породице?

Исламска опасност је у Албанији равна нули. Не знам да ли неке исламске земље користе албанско сиромаштво и дају неку помоћ породицама како би ишле у џамије. Албанија је земља која је скоро две хиљаде година била хришћанска и Ислам је нешто тек од недавно; и веома је толерантан. Овде нико никада није мислио на веру оног другог када је требало склопити брак. Култура и свест су увек били католички. Ја сам муслиман, али никада нисам био у џамији и нико кога познајем за то није имао интереса, јер култура је била на другом месту. Чак и муслимани, иако су били већина, ишли су у цркве јер су биле лепше, певање, свеће. Зато се Енвер Хоџа толико борио против хришћана, јер Ватикан је инкарнација Европе.

Албанци постају православци да би нашли посао у Грчкој, Турци постају муслимани да би напредовали. Да ли је то посебност Албаније или недостатак оријентације?

Чак је у истој породици било нормално да један брат буде католик, а други муслиман, ако је хтео да буде државни службеник или да уђе у политику. Дакле, ако прихватим да у мојој кући заједнички живи више вера, то значи да то није трагедија. Албанија је увек била граница између Византије и Рима, италијанска обала је на 70 км, а онда је била граница између Хришћанства и Отоманске империје. Са толиким променама, Албанци су научили да религију схватају мање озбиљно, да је виде нормалније; то је био само још један детаљ у животу.

Откуда онда та разлика у исламизацији Албанаца на Косову?

На Косову се радило о томе да се има другачија вера од Срба. Користили су религију да се заштите од словенског океана. Да се разликују; мислим да су урадили добро, јер Словена је било јако много. Косовари католици су остали, како су били различити, али Косовари православци, сви су променили веру како не би имали исту као и Срби. Православци су у Албанији преостали, али на Косову, заувек је завршено са православном вером.

Разговарао **Рамиро Виљападиерна**; превео **Бранислав Ћорђевић**

1. Интервју је објављен прошле недеље у листу ABC, поводом доделе Исмаилу Кадареу највеће шпанске награде за књижевност „Принц од Астурије“. То је био једини интервју у шпанској штампи, што је потпуно неувобичајено, јер се ради о годишњој награди која се у Шпанији сматра неком врстом Нобелове награде и додељује се у више области друштвеног деловања. Разлог за овако слабо интересовање треба потражити у изјави једног од чланова овогодишњег жирија, писца Фернанда Санћес Драга, који је за медије одмах по гласању рекао следеће: „Награда 'Принц од Астурије' себи може да дозволи и неку екстраваганцију и ово сада је такав случај. Наградили смо писца о коме немам битних сазнања и чини ми се да је тако и са осталим светом. Зато сам остао неутралан, а то су учинили још неки чланови жирија. Наградили смо највећег албанског писца и не знам да ли имају још неког другог“. Иначе, у ужем кругу кандидата су били и Милан Кундера и Јан Мек Еван. (Прим. прев.)